

Előzetes vélemény
a Sopron, Deák tér rendezése
tervdokumentációról

Az elmúlt héten alkalmam nyílt a Sopron, Deák tér Z-2 zöldterületrendezési tervének megtekintésére. Ugyancsak sikerült a helyi televízióban készült ismertető film egy részével is megismerkednem. Feltételezem, hogy a fentieknél teljesebb tervanyag áll rendelkezésre, ezek tanulmányozására nem volt módom. A tervlap és a tervezők elképzeléseinek meghallgatása után feljogosítva érzem magamat véleményem elmondására.

Legelőbb röviden magáról a Deák térről. Dr. Heimler Károly szűkszavú, de mindenképpen megbízható leírása szerint: „A Képezde utcától délkeleti irányban az Erzsébet Egyetem ág. h. evang. hittudományi karának épületéig terjed. A Bánfalvi v. Rák-patak beboltozása által (1880–90) keletkezett; 540 m hosszú és 60 m széles. A hittudományi kar épülete előtti részt 1931-ben boltozták be. ... A tér északi oldalát a Képezde utcától az Erzsébet utcáig korábban „Langezeilengraben”-nek nevezték, az Erzsébet utcától a régi kórházig (egyetem mögött) terjedő részt pedig „Szedres”-nek nevezték.”

Ha a tér keletkezését 1880-tól számítjuk, akkor kora 125 év. Úgy gondolom, hogy ez a tény önmagában is felhatalmaz minket arra, hogy a Deák teret „történeti kertnek” tekintsük. Történetének további jellegzetessége, – ez derül ki dr. Heimler Károly 1936-ban közreadott tanulmányából is – hogy nem egy időben, hanem több lépésben nyerte el mai formáját. Ezt egyformán bizonyítják a teret határoló épületek és a meglévő park sajátos stílusváltásai.

A térnek a Csatkai Endre utca – Frankenburg úttól a Lenkey utcáig terjedő nyugati szakaszát a 19. század utolsó harmadának szép épületei határolják. Az épületek földszint + 1–2 emeletes, gazdag architektúrájú lakóépületek és középületek. A Deák tér a patak részleges beboltozása után a gazdag soproni polgárok – tehető középosztály – kedvelt lakóhelye volt. A 19. században emelt épületek a kor helyi historizáló építészetének legmagasabb színvonalát képviselik. A házak tervezői között az akkori közép-európai építészet legnevesebb képviselőit (Otto Hofer, Ludwig Schöne, Hauszmann Alajos) és a szigorú és késő historizmus jeles helyi alkotóit (Schiller János, Schneider Márton, Schármár János) egyaránt megtaláljuk. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a Deák tér nyugati részének térfalát alkotó épületek koruk jó átlagszínvonalát képviselik, egyes épületek pedig (Lenck-villa, ma Liszt Ferenc Múzeum; Felsőbb Leánygimnázium, ma AMI) a magyar építészettörténet szempontjából kiemelkedő jelentőségűek.

A Deák tér keleti szakasza az 1920-as évek végétől, lépésről lépésre épült ki. A korai modern legjobb helyi és fővárosi építészeti működések közre az előkelő lakóházak megtervezésében – elég, ha Schármár Károly, Füredi Oszkár, Winkler Oszkár és Hárs György nevét említem. A teret keleten lezáró reprezentatív „teológia-épület” Sándy Gyula építész életművének egyik kiemelkedő alkotása. A tér dél-nyugati szakasza az átépítések következtében ma kevésbé karakteres, a GYSEV-palota (tervező: Rauscher Miksa) saroképülete azonban e térszakasznak is markáns jelleget ad.

A százhuszonöt éves Deák tér kertészeti kialakítása egyidős a térfalat alkotó épületekkel. Ahogy az épületek, úgy a tér parkosítása, kertépítésze is több ütemben valósult meg. Minden egyes szakasz korának – és a határoló térfalak épületeinek – stílusát követi: az architektúra és a park tökéletes összhangban van egymással. Az épületek és a park harmonikus egységet alkotnak és egyfajta „összművészeti alkotásként” – monumentális városépítészeti együttes – képviselnek figyelemreméltó művészeti értéket.

Bár a Deák tér növényzete a gondos és folyamatos karbantartás hiányában ma nincs megfelelő állapotban, és az eredeti park építészeti elemeinek egy részét (pl.: vízmedence a Pázmány Péter utca vonalában) is értelmetlenül elpusztították, a Deák tér főbb építészeti-parképítészeti vonásait, kertészeti és építészeti motívumait az elmúlt százhuszonöt évben

megőrizte. Szerencsés módon egykori kialakításával kapcsolatban gazdag városképi anyag, képek, térképek, fotók és egyéb ábrázolások állnak rendelkezésre. A tér hiteles helyreállítása tehát megfelelő történeti kutatással a Velencei Karta (1964) által megkövetelt pontossággal és hitelességgel megvalósítható.

A történeti parkokkal kapcsolatos védelem sajátos „egyedi” elveit az ICOMOS „Történeti kertek kartája”, az ún. „Firenzei Karta” 1981-ben rögzítette. „A történeti kert olyan építészeti és növényi alkotás” – olvashatjuk a nemzetközileg elismert nyilatkozatban – „amely történeti vagy műemléki szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekintendő.” A „Firenzei Karta” szellemében tehát a Deák tér „műemlék”. Helyreállításánál és továbbfejlesztésénél tehát a műemlékeknek alkalmazott sajátos szemléletnek érvényesülni kell és a műemlék-helyreállításoknál alkalmazott tervezési módszereket kell felhasználni. A megújításnál a műemléki rekonstrukciónál elvárható legnagyobb gondossággal kell eljárni.

„A történeti kert olyan építészeti alkotás, amelynek anyaga növényi, tehát élő, s mint ilyen: pusztuló és megújítható”. Egyértelmű, hogy a Deák tér pusztuló növényzete is megújítható. „A történeti kert vagy annak egy része fenntartásával, konzerválásával, restaurálásával vagy rekonstrukciójával kapcsolatos bármilyen beavatkozás során egyidejűleg minden alkotóelemre tekintettel kell lenni. A részleges beavatkozás megváltoztatná a kert egységeinek kapcsolatait.” A Deák tér helyreállításánál és gazdagításánál ezeket az elveket is figyelembe kell venni.

Az általam tanulmányozott terv ezeknek az elveknek csak kisebb részben felel meg. Hiányzik a történeti kertekkel kapcsolatos döntésekhez elengedhetetlen városépítészeti-építészeti és parképítészeti elemzés és az ezzel kapcsolatos értékvizsgálat. A terv lényegében a meglévő történeti kertnek sem egészét, sem egyetlen jelentősebb kompozíciós elemét nem tekinti megtartandónak és helyreállítandónak: célja sokkal inkább egy teljesen új parképítészeti kompozíció megvalósítása. A terven ábrázolt építészeti-parképítészeti megoldással kapcsolatban – szakaszonként – az alábbi észrevételeket és javaslatokat teszem.

A Csatkai (és nem Csatkay!) Endre utcától a hősi emlékműig tartó szakasz az egykori Lenck-villa – ma Liszt Ferenc Múzeum – szimmetrikus elrendezésű épületével és parkjával a hosszirányú sétatér első, finom keresztengelyét alkotja. Ugyanakkor a Deák tér e szakasza lényegében a park kertészeti előterét képezi. A villa díszes főbejárata is erre nyílik. A javasolt kertészeti megoldásnál ezt figyelembe kell venni.

A hősi emlékműtől az időjelző óráig tartó szakasz szerencsés módon megtarthatná „liget” jellegét. Itt az alaprajz önkéntes „átszabását” nehezményezem. A Deák tér e szakasza kínálja leginkább az elvonulás és csendes elmélyedés lehetőségét. Ehhez a tervezett négy, azaz négy pad nem elégséges.

Az időjelző – részleteiben elrontott ill. rosszul helyreállított – motívuma képezi a Deák tér második finom keresztengelyét. Az időjelzőt és környékét mindenképpen az eredeti ábrázolások alapján, műemlékvédelmi módszerekkel, „mívesen” kell rekonstruálni.

Az időjelző és a díszmedence közötti fenyőliget rekonstrukciója helyes döntés. Ennek jellegét az újabban elhelyezett Gyóni Géza szobor nem gyengíti, hanem szerencsés módon gazdagítja.

A terven javasolt, merev formájú, szögletes díszmedence nem helyettesítheti a tér építészeti stílusával és a park kompozíciójával teljes mértékben harmóniát alkotó, régi neo-barokk medencét. Tudni kell ugyanis, hogy a medence a tér szerkezetének egyik kulcseleme volt, a térség fontos „fordítókörongja.” Bontásával az építészeti és a kertészeti motívumok logikus kapcsolata felbomlott: e fontos térszervező motívum hiányát nap mint nap érezzük és észleljük. Az érthetetlen módon megsemmisített vízmedencét véleményem szerint vagy újra kell építeni, vagy hasonlóan oldott formájú újjal kell helyettesíteni. A medence rekonstruálása megmaradt alapjainak feltárásával, a műemlék-helyreállításoknál elfogadott módszerekkel és igényességgel elvégezhető.

A medence és az újabb hősi emlékmű közötti terület építészeti kialakításával nem értek egyet. A süllyesztett, lépcsős „multifunkcionális tér” vasbeton medencéje városképileg és építészetileg egyaránt kockázatos vállalkozás. Amellett, hogy építészeti megoldása e területen hagyomány nélküli, rendkívül területpazarló is, hiszen a –2,10 méter mélyre való lejutás – tekintettel a téli időjárásra és a mozgáskorlátozottak igényeire – a hasznos területtel közel azonos nagyságú közlekedő területet vesz igénybe. Sopron történeti Belvárosában (Előkapu és környéke), a várfal mentén kialakított mesterséges mélyületek bizonyítják, mennyire nem praktikus egy-egy ilyen „közgödör”. A téli hónapokban üresen tátong, máskor sem nagyon használják, folyamatos karbantartása pedig szinte lehetetlen.

Megítélésem szerint a „pincszintre” helyezett funkciók finom építészeti és parképítészeti eszközökkel a terepszinten is megvalósíthatóak. A Deák tér egykori ábrázolásai például azt bizonyítják, hogy a téren korábban is álltak kisebb, könnyűszerkezetes épületek. A park e része tehát megenged némi építést, természetesen a tervezett építményeknek áttetszően könnyednek – transzparensnek – kell lenniük és ügyesen bele kell illeszkedniük a meglévő térrendszerébe.

A Deák tér harmadik rejtett kereszttegyelje a Felsőbb Leányiskola és a Russ-villa („Deák étterem”) között feszül. Ennek meglétét a tervezők nagyon helyesen figyelembe vették és a két bejáratot keskeny járdával kötötték össze. A keresztút mellett elhelyezett „kiülő terasz” kiszolgálása azonban a tervezett helyen nehezen biztosítható: a teraszt valamelyik vendéglátó egységhez kell kapcsolni.

A tér életének „megélénkítése” – derül ki a tervezők nyilatkozatából – a tervezés egyik kiinduló pontja volt. Szeretném azonban megjegyezni, hogy a Deák tér eredeti formájában csendes és meghitt sétatér volt: ezt bizonyítják a korabeli ábrázolásokon látható, sétáló, pihenő, bámszkdó emberek. A téren soha nem verheték fel sátrukat a cirkuszosok és mutatványosok, nem voltak kolbászos bódék és sörcsarnok sem volt. (Az itt tartott május elseji „majálisoknak” sem volt sikere, hiszen erre a tér kertészeti elrendezése alkalmatlannak bizonyult.) A mozgalmás, hangos városi rendeltetések befogadására elődeink a Deák térnél alkalmasabb, jobb helyeket találtak (pl.: Anger-rét, Pap-rét, Váris). Úgy gondolom, hogy a tér életének javasolt, mesterséges „felturbózására” ma sincs szükség.

Az Erzsébet utca és a Mátyás király utca közötti rész eredeti kertépítészeti kialakítása a korabeli ábrázolások alapján helyreállítható. Az egykori neobarokk „virágoskert” elrendezés tökéletes összhangban volt a teret határoló késő historizáló – neobarokk – épületek építészeti arculatával: a térszakasz rendezésénél ezért az eredeti állapotból kell kiindulni. A terven ábrázolt „gyephullám” élettelen kő támfalait önmagukban sem találom ide illőnek. A „Virágok temploma” szép gondolat, de tervezett formájában rendkívül sérülékeny, megvalósításra a Nyugat-Magyarországi Egyetem jól őrzött botanikus kertje nyújtana ideális lehetőséget.

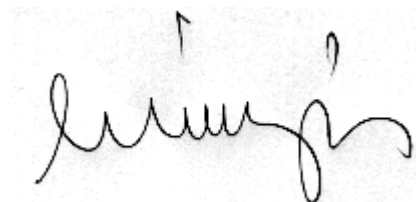
A háborús emlékmű javasolt áthelyezése után legalább olyan rossz helyen lenne, mint jelenleg. Az emlékmű kompozíciója „egy nézőpontos”: körüljárható szobrászati alkotásnak nem tekinthető. Számára a jelenleginél zártabb, intimebb környezetben kell helyet keresni. Az emlékművet mindenképpen valamilyen meglévő, magas épített vagy növényi fal elé kell felállítani.

A Mátyás király utcától keletre eső turisztikai központ földbe süllyesztett térségét és annak beton építményét – igen hasonlóan a „multifunkcionális térhez” – területpazarlónak és túlméretezettnek ítélem. A tér e szakasza kertépítészeti „fiatalabb”, ahogy fiatalabbak a teret keretező, igen magas színvonalú korai modern épületek is. Mindez akár a legmodernebb kortárs építészeti megoldás megépítését is lehetővé teszi. A párizsi Louvre udvarában megépült Ieoch Ming Pei-féle földbe süllyesztett, de teljes mértékben áttetsző – transzparens – megoldású épületre gondolok, melynek a tér hossztegyeléhez igazodó, szimmetrikus elhelyezése tovább erősíthetné az evangélikus hittudományi egyetem reprezentatív főhomlokzatának markáns kompozícióját.

A tér további részében elfogadom a korszerű „minimalista” kertészeti eszközök használatát, hiszen ezek nincsenek ellentétben a tér e szakaszának sajátos „modern” atmoszférájával. Kiemelem a meglévő hosszoldali fasorok rekonstrukciójának fontosságát: ezek – szemben a tervezők megállapításával – nem takarják, csupán drámaian leszűkítik a teret lezáró épület látványát. Mindez láthatóan nem csökkenti, sokkal inkább gazdagítja az egykori hittudományi épület hatását. Éppen utóbbira való tekintettel elképzelhetetlennek tartom a Deák tér rendezését a Sándy-féle épület előtti tér megtervezése nélkül. Bár a közlekedés adottságai megváltoztak, itt is mindenképpen segíthetnének az eredeti kertészeti megoldás megmaradt ábrázolásai.

Dicsérem a városvezetést, hogy pályázat útján jelentős pénzügyi támogatást szerzett a park helyreállítására. Örömmel várom a gyermekkorom óta kedvelt történeti kert mielőbbi helyreállítását. Nagyon szeretném, ha a park megújításánál a világban általánosan elfogadott rekonstrukciós szemlélet – megtartás és gazdagítás – érvényesülne. Mindez az általam megismert terv történeti szellemű átgondolását és továbbfejlesztését teszi szükségessé.

E munkához magam is szívesen felajánlom segítségemet.

Winkler Gábor
az MTA doktora
Ybl Miklós-díjas építész
tanszékvezető egyetemi tanár
MTA Építészettörténeti és Műemléki Bizottság elnöke

Sopron, 2005. január 16.